

І.М. Бабій, Н.І. Лісняк

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА
ЛІТЕРАТУРНА МОВА**

***Морфеміка.
Словотвір***

Видання друге, перероблене і доповнене

Рекомендовано Вченою радою Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 371.4 (075.32)

ББК 81.2Укр-923

Б12

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор

Н.М. Сологуб

доктор філологічних наук, професор

П.П. Чучка

кандидат філологічних наук, доцент

Л.О. Вакарюк

Рекомендовано Вченою радою Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

(Протокол № 4 від 2005 р.)

Бабій І.М., Лісняк Н.І.

Б12 Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір:
Навчальний посібник. — Вид. 2-ге, переробл. і доп.— Тернопіль:
Навчальна книга – Богдан, 2013. — 112 с.

ISBN 978-966-10-1759-6

У навчальному посібнику відповідно до вузівської програми з “Сучасної української літературної мови” запропоновано методику проведення лабораторних занять із “Морфеміки і словотвору”. До кожної теми, крім плану і переліку рекомендованої наукової та навчальної літератури, подано систему вправ для домашнього й аудиторного виконання, контрольні запитання, завдання підсумкового тестового модуля.

Для студентів і викладачів філологічних факультетів, учителів-словесників.

ББК 81.2Укр-923

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1759-6

© Навчальна книга – Богдан, 2013

Передмова

Упродовж останніх десятиліть словотвір в україністиці виділився з морфології в окрему навчальну дисципліну, і нині він посідає самостійне місце в мовознавстві, функціонує як окремий його розділ зі своїм поняттєвим апаратом та своїм об'єктом і завданнями. Крім цього, в галузі словотвору є певні здобутки, які необхідно враховувати і у вищій школі. Морфеміка і дериватологія сьогодні широко висвітлюються в численних монографіях та інших виданнях із застосуванням найновіших термінів на позначення відповідних понять і явищ. Усе це дозволяє заглибитись у специфіку структурно-граматичного рівня національної мови, розпізнати спільні й самобутні риси морфемної та словотвірної підсистем рідної мови, глибше зрозуміти їх реалізацію в конкретних умовах.

Сучасна підготовка філологів у вищих навчальних закладах передбачає, головним чином, засвоєння теоретичних основ морфеміки, дериватології та морфонології сучасної української мови, а також вироблення відповідних практичних навичок.

Посібник укладено на основі чинної програми навчання студентів філологічних факультетів та методичних рекомендацій, висвітлених у мовознавчій літературі останніх років. Розроблена тематика занять допоможе студентам зорієнтуватися у теоретичному матеріалі, опанувати його, навчить застосовувати набуті теоретичні знання на практиці. До кожного заняття пропонується рекомендована література, подаються вправи за рубриками “Завдання для самостійного виконання”, “Завдання для виконання в аудиторії”.

Ці вправи підібрані відповідно до передбачених тем і планів занять. Частина з них — проблемно-пошукового, розвиваючого характеру. Крім цього, посібник подає тестові модулі до окремих розділів, важливих і складних тем. На допомогу студентів автори підготували різні зразки морфемного та словотвірного аналізу.

Метою посібника є також вироблення у студентів практичних умінь і навичок.

У результаті вивчення морфеміки і словотвору української мови студент повинен:

знати:

- основні одиниці морфеміки;
- класифікацію морфем за значенням, походженням, місцем у слові та за функцією;
- закономірності сполучуваності морфем;
- історичні зміни в морфемній будові слова;
- основні поняття дериватології;
- поняття словотвірної системи;
- основні комплексні одиниці словотвору;
- способи словотворення в синхронії і діахронії;
- морфонологічні явища;

уміти:

- виконувати морфемний аналіз слова;
- виконувати словотвірний аналіз слова;
- будувати словотвірний ланцюжок, словотвірну парадигму, словотвірне гніздо.

Пропонований посібник можна використовувати і для індивідуальної роботи студентів.

Матеріали було апробовано у навчальній роботі зі студентами Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

ЗМІШАНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ СКЛАДНИХ СЛІВ

Теоретичні питання:

1. Складносуфіксальний спосіб.
2. Складнонультсуфіксальний спосіб.
3. Складнопрефіксально-суфіксальний спосіб.
4. Складнофлективний спосіб.

Література:

1. Бабій І.М., Свистун Н.О. Морфеміка і словотвір сучасної української мови: самостійна та індивідуальна робота. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2012. — 136 с.
2. Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір: Навч. посібник/ Вид. 2-ге, переробл. і доп. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2010. — С. 177—184.
3. Клименко Н.Ф. Як народжується слово. — К.: Рад. школа, 1991. — С. 85—94.
4. Плющ М.Я. Словотворення та вивчення його в школі. — К.: Рад. школа, 1985. — С. 61—74.
5. Сікорська З.С. Українсько-російський словотворчий словник. — К.: Рад. школа, 1985. — 188 с.
6. Словотвір сучасної української літературної мови. — К.: Наук. думка, 1979. — С. 325—391.

Завдання для самостійного виконання:

1. Випишіть із поданих речень виділені слова, згрупуйте їх за способами творення і позначте твірну основу та формант.

*1. Життя — то **найдорожчий** скарб, який **випадає** ніби по лотерейному квитку (Ю. Збанацький). 2. **Серцевина** математичної суворості, точної і логічної **витонченості** мови припадає на граматику (І. Вихованець). 3. К. Михальчук майже 40 років працював бухгалтером на **пивзаводі**, однак усі сили і талант зумів віддати **дослідженню** української мови і став **основоположником** вітчизняного **мовознавства** (З календаря). 4. Мова має два потужні крила, які дають їй **повнокровне** життя, — океан слів і граматику (І. Вихованець).*

- Доберіть по три слова, утворені змішаними способами творення складних слів. Виконайте їх словотвірний аналіз у розгорнутому записі.
- Наведені похідні згрупуйте за частиномовною належністю, доберіть до них твірні. Укажіть спосіб їх творення.

Травопілля, рідколісся, старшокласник, п'ятитомник, семирічка, чорноморець, століття, всевладдя, іноземець, вертихвістка, тисячолітній, задньоязиковий, довговічний, гострокінцевий, плоскогір'я, п'ятиденка, західноукраїнський, новосілля.

Завдання для виконання в аудиторії:

- Визначте спосіб творення, доберіть твірні.

Снігопад, воднолижник, короткочасний, крокомір, содовар, багаторічний, дармоїд, Косоріг, Причорномор'я, утихомирити, волелюбний, чорнозем, підноворічний, позакістково мозковий, водолаз, самоскидальний, риболовля, двотижневий, суховій, малокрів'я.

- В котрому з рядків усі слова утворено способом складання із суфіксацією? Запишіть, доберіть до цих похідних мотивувальні слова.

- Односельчанин, землемір, п'ятитомник, гідропарк;*
- медонос, китолов, гідровузол, верховодити;*
- семикласник, полководець, льонопрядильня, снопов'язалка.*

- Розподіліть складні іменники за формантами, позначте твірні основи.

Триріччя, однофамілець, першорозрядник, довголіття, білодеревник, однополчанин, рекламодавець, стограмовий, самолюб, дрогорічник, мореплавець, п'ятиборство, білокрів'я, миротворець, гостродефіцитний, вогнепальний, двостволка, кровопивець, старомодний, чужовладдя.

- Користуючись “Українсько-російським словотворчим словником” З.С. Сікорської, виконайте такі завдання на прикладі твірного слова *багато*:

а) виявіть послідовність словотвірних ступенів у ряді спільнокорених слів; б) виділіть твірні основи і словотвірні засоби; в) укажіть спосіб творення; г) з'ясуйте особливості творення складних слів (складання, складання з суфіксацією).

Зразок: $\overbrace{\text{багато}} + \text{о} + \overbrace{\text{кут}} + \overbrace{\text{ник}} \leftarrow \overbrace{\text{багато}}, \overbrace{\text{кут}}$ (складання із суфіксацією).

Варіант 32

1. Валентність морфем.
2. Афікс. Субморфи. Словотвірний аналіз.
3. Виступають, схід, розрядом, оформлення, одночасно, різновидом, наголошуючи, малопродуктивними, значенням.
4. В лазуреві **безмежжя** нас кличе весна,
Пружно-яро життя **ожива** (*Є. Маланюк*).

Варіант 33

1. Полісемія морфем.
2. Консонанті та вокалічні префікси. Диференційні ознаки похідних слів. Морф.
3. Виділяються, відіменникові, змінюються, архісучасний, утворюючи, передчасного, безжурно, супердержава, природодослідника.
4. Кличуть і кличуть луги **заозерні**,
зранку на луках шумить **косовиця** (*М. Сингаївський*).

Варіант 34

1. Граматичні афікси.
2. Типи афіксів за структурою. Різновиди лексико-семантичного словотворення. Ад'єктивація.
3. Архікорисний, відбуватися, безпідставним, діалектних, слов'янські, своєрідність, післязавтра, співучасть, відварений.
4. І **сивокриле**, **зжурене** чоло
У сяєві **Франкової** **посвяти** (*Д. Павличко*).

Варіант 35

1. Типи афіксів за походженням.
2. Морфонологічні явища: нарощення і накладання. Субстантивація.
3. Відкидання, виокремлюються, відстояли, відсутності, підсилює, змінюючи, висловлюючи, брудно, гармонійного, освітнім.
4. Щороку **далечінь**, людино,
Безмірно серцем покохай,
Снігами вкриті верховини
І **недосліджений** край (*Є. Маланюк*).

Зміст

Заняття № 1	5
Заняття № 2	9
Заняття № 3	14
Заняття № 4	18
Заняття № 5	22
Заняття № 6	26
Заняття № 7	30
Заняття № 8	35
Заняття № 9	41
Заняття № 10	46
Заняття № 11	51
Заняття № 12	56
Заняття № 13	61
Заняття № 14	66
Заняття № 15	69
Література	91
Словники	95
Праці з морфеміки та словотвору (для самостійного опрацювання)	96
Питання для підсумкового контролю	97
Індивідуальні завдання	99

Навчальне видання

БАБІЙ Ірина Михайлівна

ЛІСНЯК Наталія Іванівна

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

Морфеміка. Словотвір

Видання друге, перероблене і доповнене

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Надія Бульчак*

Обкладинка *Володимира Басалиги*

Комп'ютерна верстка *Ольги Постумент, Галини Телев'як*

Підписано до друку 26.07.2013. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Текстбук. Умовн. друк. арк. 6,05. Умовн. фарбо-відб. 6,05.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-1759-6

